

РОЗДІЛ I

НЕОЧІКУВАНА ГОСТИНА

У норі попід землею жив собі гобіт. Ні, не в бридкій брудній вологій норі, де звідусіль стирчать хвости хробаків і смердить тванню, але й не в сухій і порожній піщаній норі, де ні на що присісти й нічого з'їсти: то була гобітська нора, а отже, — з усіма вигодами.

Вона мала довершено круглі двері, схожі на вікно в каюті вітрильника, — пофарбовані в зелений колір, із блискучою кулястою ручкою з жовтої міді рівно посередині. Двері провадили до трубоподібного передпокою, схожого на залізничний тунель, — дуже зручний незадимлений тунель, із панелями та кахляною підлогою, встеленою килимами, з полірованими стільцями вздовж стін і силою-силенною гачків для капелюхів і пальт, — гобіт любив гостей. Тунель зміївся далі й далі, заглиблюючись простісінько (але не навпростець) у схил пагорба — Пригірка, як його називали всі, хто жив на багато миль довкола, — й у тунель виходило безліч маленьких круглих дверцят, то з одного боку, то з другого. Підійматися сходами — це було не для гобіта: спальні, ванні кімнати, льохи, комори (їх було чимало), гардеробні (він мав цілі кімнати, призначені для одягу), кухні, їдальні — всі вони розташовувалися на тому самому поверсі й навіть у тому самому коридорі. Найкращі кімнати були по ліву руку (якщо йти досере-

дини), бо тільки вони мали вікна, глибоко посажені круглі вікна, що виходили в садок і на прилеглі луки, які спускалися до річки.

Наш гобіт був дуже заможним гобітом на прізвище Торбин. Торбини жили, сусідячи з Пригірком, іще хтозна відколи, і їх вважали тут дуже респектабельними — не лише тому, що більшість Торбинів були багатії, але й тому, що вони ніколи не встрягали в жодні пригоди і не робили нічого несподіваного. Можна було заздалегідь знати, як Торбин відповість на те чи інше питання, тож і не завдавати собі клопоту запитувати його. Ця ж історія — саме про те, як Торбин устрягнув-таки у пригоду і як йому, на його власний подив, довелося робити і казати речі цілком несподівані. Він міг утратити пошану сусідів, проте досягнув... — ну, ви самі побачите, чи досягнув він, урешті, чого-небудь.

Магуся оцього нашого гобіта... — до речі, а хто такий гобіт? Я гадаю, гобітів сьогодні треба якось описати, адже вони стали рідкісними і почали триматись остронь від Великого Народу, як вони називають нас. Вони є (чи були) маленькими чоловічками, десь до половини нашого зросту, і меншими, ніж бородаті гноми. У гобітів борід немає. У них також мало або й зовсім немає нічого чарівного, за винятком звичайних буденних чарів, які допомагають їм зникати безшумно і швидко, коли дурні здоровані, як-от ви чи я, немов слони, незграбно сунуть у їхній бік, зчиняючи шум, який можна почути за милю. Гобіти схильні до повноти; вони вдягаються в усе яскраве (переважно в зелене та жовте); не носять взуття, бо від природи мають на ступнях товсту підшву та густе і тепле брунатне хутро, подібне до волосся в них на головах (тільки не кучеряве); мають довгі вправні брунатні пальці, добродушні обличчя і заливаються глибоким мелодійним сміхом (особливо після обіду, який вони залюбки заживають двічі на день, коли вдасться). Тепер ви знаєте досить, отож можна розповідати далі. Як я почав був говорити, магусею цього гобіта — тобто Більбо Торбина — була знаменита Беладонна Тук, одна з трьох славних доньок Старого Тука, старійшини гобітів, котрі жили в Заріччі — по той бік маленької річечки, що протікала біля підніжжя Пригірка. Подейкували (в інших родинях), що в далекому минулому один із Тукових предків узяв собі за дружину ельфину. Це, звісно, дурниці, проте в усіх Туках, напевно, було щось не зовсім гобітське, бо час від часу хтось із їхнього клану вирушав на пошуки пригод. Вони делікатно зникали, і родина залаго-

джувала цю справу; та факт залишався фактом: Туки не були такі респектабельні, як Торбини, хоча, без сумніву, жили заможніше.

Не можна сказати, що Беладонна Тук зазнала коли-небудь якихось пригод, вийшовши заміж за Бунго Торбина. Бунго, який був батьком Більбо, побудував для неї (а частково і за її гроші) найрозкішнішу гобітську нору, яку тільки можна було знайти чи то під Пригірком, чи по той бік Пригірка — в Загір'ї, чи в Заріччі, і прожили вони там до самого кінця своїх днів. І все-таки ймовірно, що Більбо, її єдиний син, хоч він і виглядав та поведився, як точна копія свого статечного та добропорядного тата, успадкував від Туків щось дивацьке, що лише чекало нагоди, аби вийти назовні. Нагоди, щоправда, жодного разу так і не трапилося, аж доки Більбо Торбин подорослішав, дожив приблизно до п'ятдесяти чи скількох там літ, мешкаючи в чудовій гобітській норі, яку побудував його батько — його я щойно вам описав, — і здавалося, що тепер він уже ніколи не зрушить із насиченого місця.

Через якийсь дивний збіг обставин одного ранку багато років тому — стояла благословенна світова тиша (тоді було менше гамору та більше з'єлені, ніж тепер, а гобіти ще водилися у великій кількості й розкошували), і стояв у дверях після сніданку Більбо Торбин, палячи надміру довгу дерев'яну люльку, яка сягала мало не волохатих пальців на його ногах (з охайно розчесаним хутром), — поруч проходив Гандальф. Гандальф! Якби ви чули бодай чверть того, що чув про нього я, — а чув я лише дешицю з усього того, що розповідають, — ви були б готові до будь-якої славної оповіді. Оповіді та пригоди виростили мов гриби скрізь, де ступала його нога. Він не проходив повз Пригірок довгі віки, чи не відтоді, як помер його приятель, Старий Тук, ото ж гобіти майже забули, як він виглядає. Востаннє він був у власних справах у Загір'ї й Заріччі, коли всі вони були маленькими гобітенятами — хлопчиками та дівчатками.

Тож того ранку Більбо, нічого такого не сподіваючись, побачив просто собі дідугана з патерицею в руці. Він мав високий гостроверхий капелюх, був одягнутий у довгий сірий плащ, на шиї мав сріблястий шарф, поверх якого аж до пояса звисала довга біла борода, а на ногах — величезні чорні черевики.

— Добрий ранок! — привітався Більбо, не маючи на гадці нічого іншого.

Сонце сяло, і трава була напрочуд зелена. Проте Гандальф зиркнув на нього з-під довгих кошлатих брів, які вибивалися за широкі криси його капелюха.

— Що ти маєш на увазі? — спитав він. — Бажаєш мені доброго ранку, чи гадаєш, що цей ранок добрий, незалежно від того, хочу я цього чи ні, чи що цього ранку ти сам почувашся добре, чи що цього ранку всім належить бути добрими?

— Усе разом, — відповів Більбо. — І ще це дуже гарний ранок для того, щоб викурити люльку на свіжому повітрі. Якщо маєте з собою люльку, то присядьте поруч і скуштуйте мого тютюну! Нічого поспішати — попереду цілий день! — і Більбо сів на порозі, схрестив ноги й випустив чудове сіре кільце диму, яке не розірвалось, а знялось у повітря і попливло кудись у Загір'я.

— Дуже мило! — промовив Гандальф. — Але в мене цього ранку немає часу пускати дим кільцями. Я шукаю когось, хто б узяв участь у пригоді, яку я саме влаштовую, але дуже складно знайти кого-небудь.

— Ще б пак — у цих-от краях! Ми простий тихий народ, і пригоди нам ні до чого. Від них лише прикрі клопоти і незручності! Через них запізнюєшся на обід! Я не можу уявити, щό такого в них знаходять, — відказав пан Торбин, заклав великого пальця однієї руки за підтяжку і випустив друге, навіть більше, ніж перше, кільце диму. Потім він вибрав зі скриньки ранкову пошту і заходився читати, намагаючись не привертати уваги старого. Більбо вирішив, що вони з ним надто різні, й уже хотів, аби той пішов собі геть. Але старий не поспішав. Він стояв, не кажучи ні слова, спершись на патерицю й утупившись очима в гобіта, доки Більбо не стало геть-таки незручно й він не почав навіть трохи сердитися.

— Добрий ранок! — проказав він урешті. — Нам тут не треба ніяких пригод, красно дякую! Вам слід було б пошукати охочих у Загір'ї або в Заріччі, — цим він давав зрозуміти, що розмову закінчено.

— Як же багато всього ти вкладаєш у цей «Добрий ранок»! — протягнув Гандальф. — Тепер ти маєш на увазі, що хочеш відкараскатися від мене і що тобі буде найліпше, коли я заберуся звідси.

— Зовсім ні, зовсім ні, ласкавий пане! Скажіть-но, чи не відоме мені часом ваше ім'я?

— Так-так, ласкавий пане, — а я знаю *ваше* ім'я, добродію Більбо Торбине. І ти, Більбо, знаєш моє, хоча й не пригадуєш, що воно мені належить. Я — Гандальф, і Гандальф — це я! Це ж треба — дожитися до того, щоб з тобою так подобрийранкався син Беладонни Тук, ніби ти продаєш гудзики під дверима!

— Гандальф, Гандальф! Матінко моя! Чи не той мандрівний чарівник, котрий дав Старому Тукові пару магічних діамантових запонок, які застібалися самі собою і не розстібалися, доки їм не накажуть? Чи не той, хто не раз оповідав на вечірках такі чудесні історії про драконів, гоблінів і велетів, про рятування принцес і несподіване щастя, що падало на голови вдовиних синів? Чи не той, хто не раз улаштував такі незрівнянно гарні феєрверки? Я їх пам'ятаю! Старий Тук зазвичай затівав їх у ніч проти Літня! Розкішно! Вогні злітали догори, ніби великі лілеї, і гладіолуси, і китиці мімоз, зависаючи у вечірніх сутінках!

Ви мали б помітити, що пан Торбин був зовсім не такий приземлений, як йому хотілось би про себе думати, а також що він дуже любив квіти.

— Світку мій! — провадив він далі. — Чи не той це Гандальф, котрий зворохобив стількох сумирних юнаків і дівчат, які вирушили кудись за небокрай на пошуки божевільних пригод? Усілякі дряпання по деревах у гості до ельфів чи плавання під вітрилами, плавання до чужих берегів! Гай-гай, життя тоді було таке ціка... я маю на увазі, що вам єдиному вдалося поперевертати в цих краях усе з ніг на голову. Вибачте ласкаво, але я й гадки не мав, що ви досі при ділі.

— При чому ж іще мені бути? — здивувався чарівник. — Але мені приємно, що ти дещо пам'ятаєш про мене. Принаймні в тебе, здається, залишилися добрі спогади про мої феєрверки — і це вже дарує надію. Отже, заради твого старого дідуся Тука та бідолашної Беладонни я дам тобі те, чого ти просиш.

— Вибачте ласкаво, але я нічого не просив!

— Ні, просив! Тепер уже двічі. Мого вибачення. Я даю його тобі. І до того ж зайду аж так далеко, що пошлю тебе на цю пригоду. Дуже втішно для мене, дуже добре для тебе — а ще, цілком імовірно, й корисно, якщо ти колись упорасешся з нею.

— Перепрошую! Я не хочу ніяких пригод, красно дякую. Не сьогодні. Добрий ранок! Утім, будьте ласкаві, заходьте на чай — коли тільки забажаєте! От хоч би завтра! Так, приходьте завтра! До побачення! —

з цими словами гобіт розвернувся і шаснув у круглі зелені двері, зачинивши їх так швидко, як тільки наважився, щоб не здатися невихованим. Чарівники завжди лишаються чарівниками.

«Ну й навіщо я запросив його на чай?» — картав він сам себе, йдучи до комори. Він нещодавно поснідав, але подумав, що не завадило б з'їсти тістечко-друге і випити чогось після такого переляку.

Гандальф тим часом іще довго стояв перед дверима і тихенько сміявся. Тоді підійшов ближче й кінчиком своєї патериці надряпав на чудових зелених гобітових дверях якийсь чудернацький знак. Потім попрямував геть — приблизно тоді, коли Більбо доїдав друге тістечко й уже починав думати, що дуже вдало уникнув пригод.

Наступного дня він майже забув про Гандальфа. Він не пам'ятав би багато чого, якби не робив нотаток у спеціальній Книзі Візитів, на кшталт: «Гандальф, чай, середа». Проте вчора він був надто схвилюваний, аби занотувати щось подібне.

Саме о порі чаювання несамовито закалатав вхідний дзвоник — і тоді він згадав! Він метнувся до кухні й поставив на вогонь чайник, витягнув іще одне горнятко і тарілочку, доклав на стіл зайве тістечко-друге й поспішив до дверей.

«Вибачте, що змусив вас чекати», — вже збирався сказати він, аж раптом побачив, що то зовсім не Гандальф. То був гном із блакитною бородою, заправленою за золотий пояс, і з блискучими очима під темно-зеленим каптуром. Щойно двері відчинилися, гном упхався досередини, ніби на нього тут чекали.

Він повісив свого плаща з каптуром на найближчий гачок і з низьким поклоном промовив:

— Двалін, до ваших послуг!

— Більбо Торбин — до ваших! — відказав гобіт, надто здивований, аби спромогтись у ту хвилину на якісь запитання. Коли мовчати далі стало геть незручно, він додав:

— Я саме збирався пити чай — прошу, заходьте і приєднуйтеся до мене, — це прозвучало, може, трохи натягнуто, але він намагався бути гостинним. А що б зробили ви, якби з'явився якийсь непроханий гном і без жодних пояснень розвісив свої речі у вашому передпокої?

Вони зовсім недовго посиділи за столом, а точніше — ледве дійшли до третього тістечка, коли дзвоник закалатав знову, навіть іще гучніше.

— Вибачте! — сказав гобіт і подався до дверей.

«Ну ось нарешті й ви!» — так він збирався привітати Гандальфа цього разу. Але то був не Гандальф. Замість нього на ганку стояв дуже старий на вигляд гном із білою бородою і в шарлатному каптурі. Цей гном теж заскочив досередини, ледве відчинилися двері, — так, ніби його було запрошено.

— Бачу, вони вже почали збиратися, — сказав він, кинувши погляд на Двалінів зелений каптур, що висів на гачку. Він повісив свого шарлатного каптура поруч і зі словами: «Балін, до ваших послуг!» — приклав руку до грудей.

— Дякую! — промовив Більбо, хапаючи ротом повітря.

Якось незручно і загадувати, але оте *«вони вже почали збиратися»* прикро його схвилювало. Він любив гостей, однак любив бути знайомим із ними ще до їхнього приходу й віддавав перевагу особистим запросинам. У голові в нього промайнула моторозна думка, що тістечка можуть швидко закінчитись і тоді він — як господар він пильнував свої обов'язки і виконував їх, хоч би як важко це було, — він сам залишиться ні з чим.

— Заходьте і випийте чаю! — тільки й спромігся вимовити він, глибоко зітхнувши.

— Трохи пива мене влаштувало б більше, якщо ваша ласка, добродію, — відказав білобородий Балін. — Але я не відмовлюся й від тістечка — особливо з кмином, якщо у вас знайдеться.

— Авжеж! — вихопилось у Більбо, на його власний подив, — і, так само дивуючись самому собі, він дременув до пивниці, щоб націдити кухоль пива, а тоді до комори, щоб узяти два чудові круглі тістечка з кмином, які він спік того дня, аби перекусити після вечері.

Коли він повернувся, Балін і Двалін гомоніли за столом, ніби старі приятелі (до речі, вони були брати). Більбо підсунув до них пиво й тістечка, аж тут знову закалатав дзвоник, а потім іще раз.

«Напевно, тепер уже Гандальф», — думав засапаний Більбо, поспішаючи до дверей. Але то був не Гандальф. То були ще два гноми, обое у блакитних каптурах, зі срібними поясами та жовтими бородами, і кожен мав по торбині з якимись інструментами та по лопаті. Вони заскочили досередини, щойно двері прочинились, — але Більбо вже годі було здивувати.

— Чим можу прислужитися, панове гноми? — спитав він.

— Кілі, до ваших послуг! — сказав один.

— І Філі! — додав другий.

І вони обидва зірвали з голів блакитні каптури й уклонилися.

— До ваших послуг — і до послуг ваших родичів! — відповів Більбо, згадавши цього разу про своє добре виховання.

— Бачу, Двалін і Балін уже тут, — сказав Кілі. — Дозвольте й нам приєднатися до гурту!

«Гурт! — подумав пан Торбин. — Мені не подобається це слово. Я неодмінно мушу присісти на хвильку, щоб зібратися з думками і випити чаю». Він зробив лише один-єдиний ковточок — примостившись у куточку, доки четверо гномів, засівши круг столу, теревенили про копальні та золото, про клопоти з гоблінами та плюндрування, завдані драконами, і ще про безліч інших речей, яких він не розумів, та й не хотів розуміти, бо вони звучали надто непригодницькому, — коли «дзень-дзелень-дзень-дзелень» — дзвоник закалатав знову: так, ніби яесь пустотливе гобітеня намагалося відірвати від дверей ручку.

— Хтось прийшов! — сказав Більбо, кліпаючи очима.

— Хтось учотирьох, сказав би я, судячи за звуком, — озвався Філі. — Крім того, ми бачили, як вони йшли слідом за нами.

Бідолашний маленький гобіт упав на стілець у передпокої, обхопив голову руками і зачудовано замислився, що ж це трапилось, і що трапиться далі, і чи всі вони залишаться на вечерю. Тоді дзвоник закалатав знову, ще гучніше, ніж доти, й він мусив бігти до дверей. Гостей було навіть не четверо, їх було П'ЯТЕРО. Ще один гном підіспів, доки Більбо сидів у задумі. Ледве він потягнув за дверну ручку, як усі вони вже опинились у передпокої, вклоняючись один за одним і промовляючи: «До ваших послуг». Їх звали Дорі, Норі, Орі, Оїн і Глоїн. І миттю на гачках повисли два пурпурові каптури, сірий каптур, брунатний каптур і білий каптур, а гноми, запхавши широкі долоні за золоті та срібні пояси, покрокували до решти гостей. Це вже була майже юрба. Хтось зажадав елю, хтось — портеру, хтось — кави, і всі — тістечок, тож гобітові довелося добряче пометушитися.

Щойно на вогні опинилося велике горня кави, щойно закінчилися тістечка з мкином і гноми накиннулися на коржикки з маслом — як пролунав гучний стукіт. Не дзвінок, а різке «тук-тук» у чудові зелені гобітові двері. Хтось грюкав палицею!

Більбо кинувся коридором, дуже сердитий, а водночас спантеличений і засмиканий — це була чи не найприкріша середа, яку він лише пам'ятав. Він рвучко відчинив двері — й гості попадали досередини один на одного. Ще гноми, ще четверо! А позаду стояв Гандальф, спираючись на свою патерицю та сміючись. Він продовжав добрячу заглибину в тих чудових дверях, а заодно стер таємничий знак, який надряпав на них минулого ранку.

— Обережніше! Обережніше! — загукав він. — Це не схоже на тебе, Більбо, примушувати гостей чекати на порозі, а потім р-раз — і відчинити двері! Дозволь мені відрекомендувати Біфура, Бофура, Бомбура й особливо Торіна!

— До ваших послуг! — промовили Біфур, Бофур і Бомбур, ставши в ряд. Тоді вони повісили на гачки два жовті каптури, блідо-зелений і небесно-блакитний із довгою срібною китичкою. Цей останній належав Торінові, надзвичайно поважному гному, власне, самому Торінові Дубошиту, який був не надто вдоволений, гепнувшись на килимок біля дверей Більбо, та ще й опинившись під Біфуром, Бофуром і Бомбуром. Хоча б тому, що Бомбур був надто огрядний і важкий. Торін насправді виглядав дуже бундючним і не сказав нічого про «послуги», але бідолашний пан Торбин так сипав перепрошеннями, що він нарешті буркнув: «Гаразд, забудьмо про це», — і перестав супитися.

— Тепер ми всі тут! — сказав Гандальф, оглянувши тринадцять каптурів, які рядочком висіли на гачках — найкращі відстібні каптури для вечірок, — і його власний капелюх, що висів поряд. — Веселеньке зібраннячко! Сподіваюся, для тих, хто спізнився, лишилося щось з'їсти і випити! Що це? Чай? Ні, дякую! Гадаю, мені краще випити трохи червоного вина.

— І мені, — сказав Торін.

— І малинового варення та пирога з яблуками, — додав Біфур.

— І тертих пиріжків та сиру, — докинув Бофур.

— І пирога зі свининою та салату, — приточив Бомбур.

— І ще тістечок, і елю, і кави, якщо ваша ласка! — закричали інші гноми з-за дверей їдальні.

— Та прихвати кілька яєць, будь ласка! — гукнув до нього Гандальф, коли гобіт пошкандибав до комори. — І принеси холодне курча та маринованих огірочків!

«Можна подумати, він не гірше за мене самого знає, що за припаси в моїх коморах!» — подумав пан Торбин, який почувався вкрай збентеженим і вже почав побоюватися, чи не впала була на його дім найзлочасніша з усіх пригод. Нагромаджуючи на великі таці різні пляшки і тарелі, ножі та виделки, склянки і тарілки, ложки та інше начиння, він добряче впрів, розчервонівся і розсердився.

— Від цих гномів лише гармидер і клопіт! — сказав він уголос. — Чому б їм не прийти і не допомогти мені? — Ні, ви лишень погляньте! Балін і Двалін уже стояли у дверях кухні, а за ними Філі та Кілі, й не встиг Більбо сказати «*goi*», як вони прожогом занесли і таці, й пару століків до їдальні та заново все розставили.

Ґандальф сів на чолі столу, тринадцятеро гномів — довкола, а Більбо, присівши на ослінчик біля каміна, гриз сухарик (апетит у нього геть вивітрився) і намагався виглядати так, ніби все йшло як звичайно, принаймні не скидалося на пригоду. Ґноми їли і їли, балакали і балакали, а час минав. Нарешті вони повідсували стільці, й Більбо підвівся, щоб позбирати тарілки і склянки.

— Гадаю, ви всі залишитеся на вечерю? — запитав він якнайчемнішим ненав'язливим тоном.

— Звісно! — озвався Торін. — І після вечері. Ми не закінчимо наших справ допізна, але спершу нам треба помузикувати. А зараз поприбираймо!

Миттю дванадцятеро гномів (без Торіна: він був надто поважний і лишився погомоніти з Ґандальфом) підхопилися з місць і поскладали все начиння на купу. Вони рушили до кухні, не чекаючи, доки звільняться таці, й у кожного на руці погойдувалася ціла вежа тарілок із пляшкою на самому вершечку, гобіт же біг за ними і майже пищав із переляку: «Будь ласка, обережніше!» А ще: «Будь ласка, не турбуйтеся! Я сам упораюсь!» Але Ґноми лише почали співати:

*Трощіть порцеляну і бийте скло!
Тупіть ножі і гніть виделки!
Більбо Торбину це б допекло —
Молоком заливайте всі закапелки!
Ріжте скатерку, вино — навсібіч!
Розлитий жир ногами розносьте!*